

INDICIS I INICIS DE CEGUESA¹

Francesc Bononad

Universitat de València Estudi General

Abstract: This article deals with the Modern origins of our (Western and Contemporary) *blindness*. It's the useful mastery on the nature the pre-eminent cause of our lack of *idea* about the world. The paper called «Indicis i inicis de ceguesa» («Signs and beginnings of blindness») puts forward a José Gaos' position. According to the spanish philosopher (1900-1969), the Modern Man (or the Modern Science's Man), a man represented by Galileo Galilei (1564-1642), hasn't a *world view* in any *theory* or *contemplative life*, but a *world palpation* in his *technology* and *active life*.

Keywords: Modern Age, science, theory, technology, palpation, Galileo Galilei, José Gaos, worldview.

1. DE TOTS ÉS BEN SABUT

És cosa sabuda que el desenvolupament actual d'Occident esdevé sota el signe d'una important expansió de la tècnica i de la ciència. Tothom és conscient també que l'accelerat ritme de l'una i de l'altra promou no pocs problemes de caire valoratiu, quan és indubtable la benanança quantitativa que ciència i tècnica vénen aportant-nos. Així mateix, se sap que el tomb més radical envers l'impuls de la tècnica i de la ciència es dona en el Renaixement, en particular —és *vox populi*— després de Bacon. D'aleshores ençà, han escrit Max Horkheimer i Theodor W. Adorno, els homes hem volgut servir-nos de la natura per tal de dominar-la per complet, a ella i als homes;² ens hem dedicat a furgar en les vísceres de la terra, a fer-li una *cirurgia* (obra, treball, tasca) amb l'esperit prometeic de l'inventor i del descobridor. L'hem convertida així en una mena de magatzem o mina, un fons que podem grapejar sense prudència. En aquest sentit són conegudes les paraules de Descartes:

En comptes de la filosofia especulativa que s'ensenya a les escoles, se'n pot descobrir una de pràctica, amb la qual, coneixent la força i les accions del foc, de l'aigua, de l'aire, dels astres, dels cels i de tots els altres cossos que ens envolten, amb tanta precisió com coneixem els diversos oficis dels nostres artesans, els podríem aprofitar de la mateixa manera per a tots els usos per als quals són apropiats i així fer-nos amos i posseïdors de la natura. Cosa que no solament és desitjable amb vista a la invenció d'una infinitat d'artificis que ens permetrien de gaudir sense cap esforç dels fruits de la terra i de totes les comoditats que s'hi troben, sinó també, i principalment, amb vista

¹ Aquest treball forma part del projecte de recerca FFI2008-01751: «Filosofia espanyola del exili», finançat per la Subdirecció General de Proyectos de Investigación del Ministerio de Ciencia e Innovación.

² Cf. HORKHEIMER, Max i ADORNO, Theodor W.: *Dialéctica de la ilustración*. Madrid, Trotta, 1998, p. 60.

a la conservació de la salut, que és, sens dubte, el bé primer i el fonament de tots els altres béns d'aquesta vida.³

Uns mots que poden coronar el pas de la cultura contemplativa a la cultura de domini.

2. EL BARÓ DE VERULAM ÉS AL·LÈRGIC A LES FLORS EN PITXER

Al parer d'Adorno i Horkheimer, per a Bacon —tant com per a Luter— l'estèril felicitat del savi antic, aqueix *conèixer per ésser feliç i res més*, és lasciva. En el nou saber allò que importa no és la satisfacció que produeix l'abast de la veritat, sinó l'operació, el procediment eficaç. La tècnica, diuen, és l'essència d'aital saber; aquest no cobeja conceptes i imatges, tampoc el delit del coneixement, sinó el mètode.⁴ En la *Instauratio Magna*, és cert, Bacon anuncia un projecte d'investigació filosoficonatural que pretén restaurar el saber i, consegüentment, el poder, de què va gaudir Adam sobre la natura al Paradís, i que la humanitat havia perdut per culpa del Pecat Original:

La ciència i el poder humans vénen a ser el mateix, perquè la ignorància de la causa impedeix de produir l'efecte. [...]; i el que en la contemplació té valor de causa passa a tenir, en l'operació, valor de regla.⁵

Car, a causa del pecat, l'home no sols va caure del seu estat d'innocència, sinó també del seu regne sobre les criatures. Però totes dues coses encara poden ser esmenades en aquesta vida: la primera per la religió i la fe, la segona per les arts i les ciències, ja que la criatura no ha esdevingut del tot rebel i per sempre a causa de la maledicció, sinó que en virtut d'aquell decret, *menjaràs el pa amb la suor del teu front* [*Gènesi*, 3, 19], a través de diferents treballs (no certament mitjançant disputes o supèrflues cerimònies màgiques) en certa mesura està obligada finalment a subministrar el pa a l'home, és a dir, a proveir les necessitats de la vida.⁶

Així les coses, si l'ésser humà es reconcilia amb el creador i recobra la benvolença divina mercès a la religió i a la fe (pel que fa a la pèrdua de la innocència), la segona pèrdua, ço és, la del domini (i coneixença) de les creatures, se supera mitjançant les arts i les ciències, és a dir, tot valent-se de la *Instauratio*. És lícit, doncs, conèixer la natura i, al seu torn, subjectar-la; Bacon arriba així a menystenir —per incapaç de donar resultats— la concepció purament teòrica del saber científic (en voga en l'ensenyament superior i entre les càtedres universitàries per causa de la supremacia aristotelicoescolàstica) i a exigir el canvi per un coneixement capaç de produir directrius operativotecnològiques sobre la natura (i, per açò mateix, capaç de permetre el que deia suara Descartes: gaudir sense penes ni treballs dels fruits de la terra i de tots els seus confortos, ultra el que és, sens dubte, el primer bé i fonament dels altres guanys d'aquesta vida: la conservació de la salut). La proposta operacional del Lord Canceller i Baró

³ DESCARTES, René: *Discurs del mètode*. Barcelona, Edicions 62, 1999, p. 159. Traducció i edició a cura de Pere Lluís Font.

⁴ Cf. *o. cit.*, p. 60-61.

⁵ BACON, Francis: *Novum Organum*. Barcelona, Editorial Laia, 1987, p. 80. El *Novum Organum o Indicacions veritables sobre la interpretació de la naturalesa*, segona part de la *Instauratio Magna*, està dedicat a l'exposició del mètode, necessari perquè, en paraules del mateix Francis de Verulam, afegesca a l'enteniment plom i llast per impedir-ne cap salt i envolada.

⁶ *Ibid.*, p. 356-357.

de Verulam, com bé ha fet notar Miguel Ángel Granada,⁷ conjumina teoria i tècnica, atés que, per tal de conèixer i subjugar la natura, es necessita una *Història natural i experimental* satisfactòria (un registre i una compilació ordenats dels fenòmens de l'univers), per una banda, i, per altra, un mètode o *Ars interpretandi naturam* amb què a espai i esglaonadament arribar als axiomes últims, el caràcter dels quals no és sols teòric, sinó també el de regles operacionals per a la producció d'obres, per tal com allò que en la teoria té valor de causa passa a tenir, en l'operació, valor de regla (*Novum Organum*, Llibre Primer, aforisme tercer). D'aquesta manera, el *saber* serà *poder*, poder *posar en acció*, però hem de tenir present que,

per a Bacon, «ciència activa» és ciència simplement (interpretació de la naturalesa) i que l'operativitat (els «fruits») és el criteri mateix de veritat que permet de donar una resposta suficient i definitiva a la crítica escèptica: «Les coses, tal i com són realment en elles mateixes, ofereixen conjuntament (en aquest gènere) la veritat i la utilitat; i les mateixes operacions han de ser estimades més per la seua qualitat de penyores de veritat que no pas per les comoditats que procuren a la vida».⁸ Aquest criteri de veritat permet de reconèixer en l'esterilitat de la filosofia tradicional el *signe* de la seua falsedat i del seu caràcter merament anticipatori,⁹ i dóna així parcialment raó a la crítica tradicional de l'escepticisme.¹⁰

Granada rebla el clau de la dimensió contemplativa de la proposta baconiana (notòria en el final de l'aforisme cent vint-i-quatre del Llibre Primer del *Novum Organum*) i assenyala que aquesta dimensió rau fonamentalment en el fet que «la capacidad operativa real sobre la naturaleza constituye y proporciona un *criterio de verdad* (material y objetivo; no mental y reflexivo o pasivo) de las construcciones teóricas, el único criterio de verdad capaz de establecer un corte neto entre la multitud de *anticipaciones de la naturaleza* erróneas y la única *interpretación de la naturaleza* verdadera».¹¹ A l'erma i estanyada filosofia tradicional (per falsedat anticipatòria), Bacon contraposa unes arts mecàniques que obren i aconsegueixen els seus resultats amb pas lent però segur (la seua veritat per inserció en la realitat). *Contemplatio vera-operatio libera*. Ras i curt, qui vulga anar més enllà de mots formosos i versemblants, qui aspire a tenir coneixements certs i fecunds, que deixe el vestíbul de la natura on sols es veuen dreces per mil peus calcigades, i s'endinse en el santuari; que refuse les flors en un pitxer, que penetre en la forest i culla les flors més amagades i remotes amb les pròpies mans. L'aigua quieta de fons no dissimula la mort decorativa; només sustenta el fast de les despulles.

3. EL JARDÍ DE LES SENDES QUE ES BIFURQUEN

Ts'ui Pên digué en una ocasió: «Em retire a escriure un llibre». I en altra: «En retire a bastir un laberint». Ts'ui Pên, governador de la seua província natal, Yunnan, docte en astro-

⁷ Vegeu la seua introducció a BACON, Francis: *Novum Organum*. Barcelona, Editorial Laia, 1987. També GRANADA, Miguel Ángel: «La reforma baconiana del saber: milenarismo cientifista, magia, trabajo y superación del escepticismo». *Teorema*, XII/1-2 (1982), p. 71-95.

⁸ El text entre cometes pertany a l'aforisme cent vint-i-quatre del Llibre Primer del *Novum Organum* (en edició de l'obra baconiana a cura de Miguel Ángel Granada i traducció de Ramir Gual per a l'Editorial Laia).

⁹ Ací Miguel Ángel Granada esmenta en nota al peu de la pàgina l'aforisme setanta-tres del Llibre Primer del *Novum Organum*: «Entre els signes no n'hi ha cap de més cert o de més noble que el dels fruits, ja que els fruits i les operacions descobertes són garants i fiadors de les veritats de les filosofies».

¹⁰ BACON, Francis: *Novum Organum*. Barcelona, Editorial Laia, 1987, p. 16-17.

¹¹ GRANADA, Miguel Ángel: «La reforma baconiana del saber: milenarismo cientifista, magia, trabajo y superación del escepticismo». *Teorema*, XII/1-2 (1982), p. 79-80.

nomia, en astrologia i en la interpretació dels llibres canònics, escaquista, famós poeta i callígraf, tot ho deixà per a compondre un llibre més populós que el *Hung Lu Meng* i un laberint en què es perderen tots els homes. «Em retire a escriure un llibre»; «En retire a bastir un laberint». Tothom imaginà dues obres distintes; ningú no pensà que llibre i laberint eren una i la mateixa cosa. *El jardí de les sendes que es bifurquen* és una imatge inacabada, però no falsa, de l'univers aital com el concebia Ts'ui Pên. També per a Bacon l'edifici de l'univers, per la seua estructura, apareixia sobtosament als ulls humans que guaitaven —a l'enteniment humà que esguardava— com un *labyrinthus*, on es presentaven cruïlles, vies ambigües, atzucacs: «semblances enganyosíssimes en les coses i en els signes, espirals i nusos tan oblics i entortolligats de les naturaleses».¹² I, nogensmenys, calia avançar guiats pel fanal dels sentits, tot seguint una llum de vegades esplendent de vegades esmorteïda, a través sempre de les selves de l'experiència i de les coses particulars. En aquest esponerós laberint el més fàcil és perdre's, giravoltar endebades, llevat que tinguem el fil d'Ariadna que ens permeta desfer el camí, ço és, per a Bacon, el mètode que impose a l'enteniment (que contempla la natura) un compàs gairebé mecànic: «Els passos han de ser guiats per un fil conductor i tot l'itinerari, des de les primeres percepcions dels sentits, ha de ser obert com un procediment segur».¹³ El jardí de les sendes que es bifurquen, ufanós, gairebé inextricable, és un llibre escrit en les «formes de les natures simples», qualitats confrontades (dens/rar, càlid/fred, tangible/pneumàtic, volàtil/fix...) que en nombre finit componen els seu «abecedari»;¹⁴ el jardí de les sendes que es bifurquen —físic— és *El jardí de les sendes que es bifurquen* —simbòlic.

4. EL LABERINT GEOMÈTRIC NO ÉS LABERINT

«La filosofia està escrita en aqueix grandíssim llibre que contínuament està obert davant dels nostres ulls (jo li dic univers), però no és possible entendre'l si abans no s'aprén a entendre la llengua i a conèixer els caràcters en què està escrit. Està escrit en llengua matemàtica i els caràcters són triangles, cercles i altres figures geomètriques, sense els quals mitjans és impossible entendre humanament ni una paraula; sense aquests és un giragonsar sense trellat per un fosc laberint.» Galileu en *Il Saggiatore*, tres anys després que es publiqui a Londres la *Instauratio Magna. Pars secunda operis, quae dicitur Novum Organum sive Indicia vera de interpretatione naturae*. El pensador italià manté que sense l'ajut de la matemàtica com a codi desxifrador, com a llenguatge, la natura és el cau d'un minotaure.

Francis de Verulam gira a l'esquerra en cada cruïlla del camí; aquest, recorda, és el procediment comú per a descobrir el pati central de certs laberints. Alguna cosa entén de laberints. A l'ombra d'arbres anglesos, medita en aquest jardí sinuós. Absorbit en les seues cabòries, roman en la verdor luxuriant car, malgrat la seua crítica al llenguatge natural com a eina de la filosofia natural, no pot acceptar que la matemàtica tinga aquest paper, i no pot fer-ho per-

¹² BACON, Francis: *Novum Organum*. Barcelona, Editorial Laia, 1987, p. 47.

¹³ *Ibid.*, p. 47-48. Bacon emprà diverses denominacions per al mètode: *Novum Organum*, *Lumen Naturae*, *Formula interpretationis*, *Clavis interpretationis* o *Indicia vera de interpretatione naturae*. *Filum Labyrinthi* és també una d'elles.

¹⁴ Conèixer l'abecé, les beceroles, els principis, permet, segons Bacon, reproduir tècnicament els processos naturals, creant les mateixes substàncies segones o cossos compostos que la natura crea espontàniament. Per exemple: si sabem que l'alumini té les següents natures simples: lleugeresa, tenacitat, ductilitat, color i lluïssor argentats, podem crear-lo d'una manera artificial. Les formes de les natures simples, per elles mateixes, no tenen gaire *utilitat*; ara bé, «és clar que no les busquem per elles mateixes, sinó que vénen a ser a les coses i a les obres com les lletres de l'alfabet al parlar i a les paraules, que, baldament siguin inútils en si, tanmateix constitueixen els elements de tot el discurs» (*ibid.*, p. 63). Obeir la natura, *saber* llegir-la, fa possible *dominar*-la, escriure-li noves paraules.

què açò li sembla una reducció apriorística i injustificada de la natura.¹⁵ Galileu, per la seua banda, travessa la xarxa creixent i vertiginosa de corredors divergents, convergents i paral·lels, l'ordit de camins que s'apropen, es divideixen, es tallen o s'ignoren, tot descabdellant la troca dels termes matemàtics. La realitat davant dels nassos és geomètrica. El llibre davant dels nassos està escrit en triangles, cercles i altres figures geomètriques. Sense l'objectivitat i universalitat del món que s'obté amb la seua matematització, anar pel món, llegir-se el món, és talpejar per les foscuries d'un dèdal sense eixida.¹⁶

5. GALILEU ALS TRES SEGLES

L'article que José Gaos escriu l'any 1942 per a la revista *Filosofía y Letras* té a Galileu present amb ocasió del tercer centenari de la seua mort. Gaos secunda l'acció commemorativa —impulsada per la publicació acadèmica— no sols per una mera coincidència de dates, sinó amb el propòsit de recordar el que el geni italià importa per a nosaltres: «Es lo que importe para nosotros la ciencia moderna, o la ciencia a secas, puesto que la ciencia moderna es la ciencia, por excelencia. Es lo que importe para nosotros el hombre de la ciencia moderna, el hombre moderno. Porque Galileo es un creador y un representante eminente de la ciencia moderna, o de la ciencia a secas, y del hombre de la ciencia moderna, del hombre moderno». ¹⁷ És la importància de la històrica figura la que *assenyala* la data de la celebració.

¹⁵ L'adhesió de Bacon al paradigma naturalista fa que es represente la natura molt més rica. Les «virtuts cardinals» o «natures simples» que, en nombre finit, constitueixen l'*abecedarium naturae* i per la composició de les quals es generen les coses sensibles, tot i que són quantificables, no s'esgoten en la seua dimensió quantitativa. «Para Bacon», escriu Miguel Ángel Granada, «la naturaleza no es en última instancia cantidad (como para Galileo y Descartes) y por eso tampoco es reducible a geometría ni puede ser en consecuencia leída únicamente en esa clave. De ahí que la matemática no pueda superar en el canciller el papel de «apéndice» de la filosofía natural. Todo ello muestra palpablemente la inserción baconiana en la tradición mágico-alquimista (tan presente en la Inglaterra isabelina y estuardesca) y la permanente adherencia baconiana al paradigma naturalista y a una estructura mental premeccanicista» (GRANADA, M. A., *o. cit.*, p. 83).

¹⁶ El recurs de Galileu a les matemàtiques recorda Plató amb la seua teoria de la perfecció de les formes com a perfecció natural: la perfecció ontològica del cercle i de l'esfera mena a la persistència de la perfecció en l'univers, al moviment circular dels planetes... i al munt de problemes per a refutar açò. Tanmateix, l'ús que en fa Galileu és diferent al que fa Plató: l'ús d'aquell és més aviat *instrumental* (es tracta de descriure en termes matemàtics les regularitats empíriques, l'univers davant dels ulls), mentre que el de Plató, com no podia ser d'una altra manera, és *platònic*, ço és, *ideal*, *arquètipic*. Galileu, a diferència d'Euclides, aplica les matemàtiques al dinamisme del món (descriure en termes matemàtics les regularitats empíriques implica descriure també els cossos físics en moviment), i en fer-ho, en matematitzar la mecànica, constitueix la nova física com a física matemàtica. En aquesta geometrització de la física reïx Galileu, molt més que en el seu empirisme. La lectura matemàtica de Galileu possibilita predir i fer experiments sense necessitat de recaptar excessiva informació empírica (verbigràcia, en la caiguda dels greus, proposa una nova fórmula matemàtica de què rabent deriva experiments que la refuten o validen). S'ha discutit força sobre el lloc que ocupa l'experimentació en la proposta galileiana: és la base de la seua teoria?, n'és la prova final?, o més bé un exemple didàctic? (En tot allò escrit de pròpia mà no ho aclareix. A desgrat de parlar sovint dels experiments, sembla que molts d'ells no els realitzà.) Siga com vulga, a partir dels *Estudis galileians* de Koyré es rebutja el conjunt experimentació-empirisme com a definitori del pensador italià. L'observació científica de Galileu menysté l'experiment atés que, en fixar la pregunta en la natura, hom està establint ja la resposta, quina observació és important i quina altra no ho és. Bacon, altrament, dintre del seu inductivisme extrem, potser per por a *anticipar-se* erròniament, atorga un paper mínim a les hipòtesis i vindica anar a pams, recollir quantes més dades empíriques millor abans de no fer una passa en fals.

¹⁷ GAOS, José: *Obras completas*, volum VII. *Filosofía de la filosofía e Historia de la Filosofía*. Ciudad de México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1987, p. 207.

Galileu, per a Gaos, obri la porta a la *imminència*, a l'ocupar-se solament d'allò que hom sap que pot resoldre's prompte, en aquesta vida i no en l'altra, si es disposa de la tècnica adequada per a fer-li front. Això és tant com dir que l'autor d'*Il Saggiatore* deixa la porta oberta només a la resolució de les qüestions naturals *immanents*.

«*La natura non si diletta di poesie*», escriu Galileu Galilei en *Il Saggiatore*. «*La natura non si diletta di poesie*. Galileo. *Il Saggiatore*. 7», anota Gaos a l'encapçalament del seu article, com a advertència; perquè en la modernitat, la natura és ««objectivament», «realmente», increadora, impotente, «económica», tenebrosa, silenciosa, sin olor ni sabor, desnaturalizada, descalificada, degradada y depauperada en la mecánica necesidad de una homogeneidad matemática, y nada más».¹⁸ És a dir, no és, des d'un punt de vista *subjectiu, ideal*: fèrtil, luxuriosa, esplèndida —per esplendorosa i munífica—, un guirigall, fragant, saborosa, virtuosa, rica... És a dir: no és un jardí de sendes que es bifurquen, sinó un pitxer amb flors pansides. La natura moderna, la *realitat* moderna, és reduïda a allò matemàtic pensat; difícil és, doncs, que es delecte en la poesia.¹⁹ La depauperació matemàtica de la realitat, l'interés exclusiu per allò quantificable, comporta un desinterés per tot el que no és quantitatiu i la seua extracció de la realitat. Això és tant com dir que tot el que no pot mesurar-se, tot el que no és quantitatiu, ço és, tot el que és qualitatiu, tot el que ens distingeix com a éssers *vius*, resta fora de la cambra oberta a la immanència, agençat en l'estança dels convidats: el *subjectum*. De resultes d'açò, l'home modern, l'home que s'afanya per allò immanent quantitatiu, que redueix la realitat objectiva a quantitat i, correlativament, encabeix allò qualitatiu i *valuós* de la realitat dintre del subjecte —«el hombre, pues, de un mundo integrado por una «materia» sin más «formas» que las matemáticas, sin más «movimiento» que el local, mecánico y económico; el hombre sujeto él de toda cualidad y valor; ... un hombre sin más mundo que este subjetivo y el anterior matemático, mecánico y económico»—,²⁰ de resultes de l'interés per la immanència quantitativa (amb *abstracció* d'allò qualitatiu i valuós), deiem, l'home modern és el de la *cosmovisió-Weltanschauung* econòmica, mecànica i municipal. La *idea-visió* que del món concep l'home de la Modernitat arrela apriorísticament en la seua condició gasiva —limitada, estalviadora, ambiciosa i cobejosa ensems. Com diu el filòsof espanyol:

Es la utilidad del manejo y dominio de la naturaleza con la economía de medios que le impone su propia índole lo que ha movido crecientemente al hombre moderno a hacerse del mundo lo que ha llegado el momento de decir que no pueda seguir llamándose propiamente «idea», o «visión», objeto de ninguna «teoría», o «visión» también, como la idea tradicional, oriunda del *noys* y del *bios theoretikós* del hombre griego —que si no eran desinteresados, tenían por inspirador inconsciente un interés *político*, no *técnico*. Vocablos como «idea» y «teoría», de tan ilustre prosapia visual, son con toda evidencia —visual— impropios para expresar una realidad literalmente invisible y toda posibilidad de aprehenderla. Se trata de una realidad *concebida para manejarla*. La facultad de *conocer* del hombre griego era función de su predominante sentido de la *vista*; la de *concebir* del hombre moderno lo es de su predominante sentido del *tacto* —¿que no ha venido a significar hasta el principio y norma más exquisitos del «trato» social, de la convivencia culta humana, de la «*humanitas*»? El hombre moderno no tiene propiamente una «visión del mundo» en ninguna «teoría» ni «vida contempla-

¹⁸ *Ibid.*, p. 231.

¹⁹ Hem sentit, en una nit inspirada, una bona definició d'aquest art: «La poesia és un compromís entre pensament i música», dita per Miquel de Palol. Galileu, per la seua banda, prescindeix de la música i marida el pensament amb les matemàtiques. Amb aquests sumands el resultat no pot ser mai la poesia.

²⁰ *Ibid.*, p. 231.

tiva», sino una «concepción» y mucho mejor «tactación del mundo» en su «técnica» y «vida activa».²¹

L'home modern és el *homo oeconomicus* que disposa per si mateix el mode en què el món objectiu ha d'estar situat respecte a ell, en aquest cas, com quelcom a l'abast de la mà, perceptible per *con-tacte* manual. Per a copsar el seu objecte, el subjecte de la Modernitat necessita palpar-lo, agafar-lo, manejar-lo, posseir-lo; sotmetre'l. El seu interès, heus ací el moment de dir-ho, és un interès *tècnic*, una voluntat de dominació que res ha de veure —mai millor dit— amb el *saber per saber* (saber inútil) antic o de la *vita contemplativa* medieval. El modern no té pròpiament una *idea*, *visió* del món, cap *teoria* pura, impassible i desinteressada, sinó més aviat una *concepció tècnica* del mateix; i procedeix talment com el metge que fa servir la *palpació* com a mètode exploratori: tot aplicant els dits o la cara anterior de la mà sobre les parts externes o les cavitats accessibles.²²

6. EL QUE IMPORTA GALILEU PER A NOSALTRES

Si Galileu, si l'home modern que representa, interessa a José Gaos —que és com dir a nosaltres, els contemporanis—, és per tal de passar revista a la seua herència, a saber:

- Reducció de l'animal i de l'home mateix a màquina.
- Reducció dels homes a individus iguals en valor —en drets, en vida material, àdhuc en l'ordre del coneixement. (Indica Gaos: quan les masses majoritàries de persones han exigit una igual vida material, l'Estat ha pogut imposar-se, com a agent de justícia social.)
- Reducció dels individus a massa, a matèria humana superlativament deshumanitzada.
- Subjecció de la tècnica al comandament de la guerra —guerra de masses mecanitzades.
- Totalitarisme de la possessió immediata —voler açò i allò, i voler-ho immediatament, ja, sense esperar més enllà.²³

També, però, en paraules del mateix Gaos:

- Provisió d'un delitós, meravellós confort [cotxe, rentaplats, aire condicionat, televisor...], facilitats de tota mena, principalment de comunicació [de nou cotxe, televisor, ¿rentaplats? La veritat és que hom pot dedicar el temps que li regala a parlar amb la parella; telèfons mòbils, Internet...], seguretats, des de les biològiques i mèdiques [les que reclamava Descartes] fins a les socials [Estat del Benestar] i les específiques actuàries [particulars; per exemple, ja que parlem d'actuaris: assegurances privades].²⁴

²¹ *Ibid.*, pp. 238-239.

²² El significat original d'*idea* o *teoria* no s'acorda amb la realitat en què està instal·lat l'home en l'Edat Moderna. Més que una manera de mirar el món, de testimoniar-lo («L'he vist amb els meus propis ulls»), més que una *cosmovisió* o *Weltanschauung*, el que en la Modernitat hi ha és un mode de *concebre* el món com un quelcom que està ací, al davant —i si està *ací* és perquè l'home ha decidit per si mateix ocupar aquesta posició—, per a ser manejat, manífassejat («L'he tocat amb les meues pròpies mans», dirà ara per indicar que no és prou abastat amb la vista o amb altre dels sentits més *espirituals* i que qui no contacta amb alguna cosa mai arriba plenament a tenir-la en el seu poder, a ser el seu amo i senyor).

²³ Cf. GAOS, José: *Obras completas*, volum VII. *Filosofia de la filosofia e Historia de la Filosofia*. Ciudad de México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1987, p. 239-240 i 363-364.

²⁴ Cf. *o. cit.*, p. 363. Evidentment, els claudàtors són nostres.

El llegat, doncs, d'aquest home sense teoria pura ni contemplació espiritual és, com pot llegir-se, ambivalent. I tot, car la seua tècnica, en essència, també ho és. Pot servir per a la salvació i per al desastre, per a l'ordre i per al caos, per al seny i per al desfici; per a la vida i per a la mort. Allí on creix el perill, creix també allò que ens salva. La tècnica no té *mires*, és una cega que demana la mà d'algú per a creuar el carrer. El progrés tècnic conté elements demoníacs i apocalítics, no ningú ho pot negar, *de tots és ben sabut*: «Lo maquina es menos humano y el maquina es diabólico. El hombre se mecaniza para poder usar la máquina —y ser sustituido por ella; contra él maquina la máquina como el verdadero Diablo: pero este Diablo maquina contra el hombre para quien su máquina, para quien su mecánica, juguete y juego de adulto histórico, ha llenado el espacio moral de que correlativamente ha desalojado un ocio contemplativo, pasional y místico»;²⁵ també és una *cosa sabuda* que el progrés tecnicocientífic motiva un judici pessimista de la seminal civilització moderna i, en general, de l'*homo faber*. El predomini actual de la ciència i de la tècnica d'arrel moderna és tan aclaparador que la nostra tecnocràcia reclama no sotmetre's a altres *sessions de control* que les estrictament tecnicocientífiques. Ho sabem. La millora que vivim comporta així mateix un augment palés, i en certs aspectes astorador, dels instruments a disposició nostra. La producció de les *coses*, que hauria de satisfer mancances humanes, aconsegueix invertir la relació entre la cosa i la necessitat: modela les nostres necessitats, crea certes coses per a certes necessitats i després també crea certes necessitats per a certes coses. Tenim —qualsevol pot veure-ho onsevulla— objectes pertot arreu, productes nous que arriben antiquats a les nostres mans, trastos inútils per a conjurar el nostre *horror vacui*. Els objectes ens pressionen, el món va fent-se més dens de coses, i nosaltres, espantats, ens sentim estrets en un ambient saturat de tècnica.²⁶ La

²⁵ *Ibid.*, p. 363.

²⁶ Mirem els prestatges de l'aparador i veiem:

Al prestatge de baix cinc plats verticals d'esmorzar, sis platets horitzontals d'esmorzar sobre els quals descansaven tasses d'esmorzar invertides, una tassa amb bigotera, ininvertida, i plateret Crown Derby, quatre oueres blanques amb la vora daurada, un portamonedes de camussa obert que deixa al descobert unes monedes, la majoria de coure, i un flascó de confits aromàtics (de violeta). Al prestatge del mig, una ouera escantonada que contenia pebre, un pot de sal de taula, quatre olives negres conglomerades en un paper oliós, una llauna buida de carn en conserva La Prunera, un cistellet de vímet oval amb fons de fibra contenint una pera de Jersey, una ampolla mig buida de porto William Gilbey & Co., blanc i invàlid, mig despresa del seu embolcall de paper de seda rosa coral, un paquet de cacau soluble Eppscau, cinc unces de cafè seleccionat Anne Lynch a 2 xilings la lliura en una bossa arrugada de paper de plata, un pot cilíndric contenint el millor sucre en terrossos cristal·litzat, dues cebes, una, la més grossa, espanyola, sencera, l'altra, més petita, irlandesa, biseccionada, de superfície més molsuda i de més fragància, una gerra de nata de les Lleteries Model Irlandeses, un...

I un llarg etcètera encara que s'estén gairebé per una plana i que acaba amb «una bateria de pots de confitura (buits) de diverses dimensions i procedències» al prestatge de dalt. Aquesta és la resposta a «Què quedava al descobert als prestatges de baix, del mig i de dalt de l'armari de cuina, obert per Bloom?» (JOYCE, James: *Ulisses*. Barcelona, Proa, 2004, p. 670). Un aparador aclaparador. Plats, tasses, platerets, pots, oueres, cistellets, bosses, llaunes, flascons, olives, cebes, i uns punts suspensius, un *i la resta* que és en veritat una suma que aspira a summa. (Potser no coneixem els límits d'allò que volem representar amb l'*etcètera*, no sabem quantes són les coses de les quals se'n parla i pressuposem un nombre, si no infinit, astronòmicament gran. Aquest possible infinit que com a definidors estem tractant és un infinit *real*, fet d'objectes potser numerables però que no som capaços d'enumerar, i dubtem que la seua numeració i enumeració pugui mai detenir-se.) Tot açò es veu simple vista, a ulls clucs, en la insignificant odíssea diària. Si mirem, però, més enllà, si tanquem els ulls i *imaginem*, contemplarem el misteri que s'amaga rere les coses registrades, les *intrahistòries*, allò inventat que roman a l'ombra d'allò inventariat. Un munt d'històries amuntegades, no cal dir res més. Un cúmul de pols acumulada, partícules elevades a art mitjançant el pols creatiu. Objectes que van de mà en mà, fòtils (útils) que es caracteritzen precisament per això, per *ser-a-la-mà* (ser a l'abast), i que esdevenen *més-enllà-de-la-*

ciència i el corresponent hàlit de domini sobre la natura i de creació profitosa d'objectes que l'anima —la tècnica *inspira* la ciència, i no a l'inrevés— està determinant un fraccionament, una *especialització* del subjecte humà, reduït a la competència parcial de l'ofici.²⁷ Heus ací les *evidències* per al dictamen pessimista. No passem per alt, però, que la tècnica és només un mitjà, que, per això mateix, exigeix una direcció. Mal viatge tindrem si la cega travessa la calçada donant la mà a altre cec.

7. L'HOME FRAGMENTAT

Tots aquests problemes derivats de l'avenç tecnocientífic (el perill d'una màquina amb poder autocèfal, capaç d'engolir-se, de *maquinitzar* l'home sencer; la tecnocràcia; l'avidesa

simple-mà i *de-la-simple-vista* per acció avariant (i sovint desvariant) de la mà artista. Siga un Joyce immortal, siga un jo qualsevol.

²⁷ Si Jaume Sisa es cantava «home dibuixat, el que no té cos ni carn», nosaltres podríem cantar-nos *homes fragmentats*, especialistes als quals l'especialització redueix, per dir-ho d'alguna manera, a una fracció de si mateixos; especialistes transformats en mers instruments de la nostra funció particular, una còpia barroera del nostre quefer, de la nostra tècnica. Aquest *nosaltres especialistes*, com acara la Travessia del Carrer, del Dia a Dia? Amb ganes de *saber per saber?* (Amb la vista com a sentit privilegiat de coneixement?) La pregunta, a hores d'ara, no dóna lloc a dubte o equivocació: no tenint en l'orella sinó el monòton bum-bum de la roda que estem obligats a girar, fem el Viatge pels mateixos motius que el fuster del *Pequod*: el treball de la fusta i res més. El fuster del *Pequod*, «un abstracte en sentit estricte», té manetes per al munt de problemes mecànics que es presenten successivament en un gran vaixell, és molt traçut i no sent respecte per res:

Les dents eren per a ell com bocins d'ivori; els caps de la gent no eren més ben considerats que els bossells de virador; als homes mateixos els tractava com si fossin argues. Però així com, amb tanta de traça i d'intel·ligència [tècnica] en un camp tan ample i tan variat, i amb tanta vivacitat amb què ho acomplia tot, semblava que necessàriament havia de tenir una intel·ligència [eidètica] insòlitàment desperta, en canvi no era exactament així, car el tret més remarcable d'aquell home era precisament una mena d'estolidesa impersonal. Impersonal, dic, perquè s'esborrava tant dins l'encontorn infinit de les coses que semblava u amb l'estolidesa general discernible en tot el món visible (MELVILLE, Herman: *Moby Dick*. Barcelona, Edicions 62, 1984, p. 396. La traducció és de Maria-Antònia Oliver. Els claudàtors, nostres).

Treballa, en els seus múltiples oficis, sota el guiatge de l'instint i no de la intel·ligència; o potser seria millor dir que ho fa simplement per tenir-ho après i tot barrejat, però completament a la babalà, amb una espontaneïtat literal. «Era un simple manipulador. El seu cervell, si és que n'havia tingut mai, es devia haver filtrat precoçment cap als músculs dels dits» (*Ibid.*, p. 397.) El fuster del *Pequod* —tal vegada caldria escriure'l en majúscules, El Fuster del *Pequod*, per nom i per categoria— és com una d'aqueixes navaixes suïsses: *multum in parvo*, fulles de diversos tamanyes, tornavisos, tirabuixons, tissors, tallaungles... Aquest multioperari és un solitari que no manté relació amb els ésser humans, només tracta amb la fusta i amb els seus estris, sense que es tracte d'un individu simple. Continuament parla amb ell mateix, però és incapaç d'establir un autèntic diàleg de si mateix amb si mateix, tan sols un incoherent flux de lliures associacions desfermat per les accions de les seues mans, generant monòlegs com el bum-bum de la roda giratòria a fi de mantenir-se despert:

Mal li toc pesta a la llima i mal li toc pesta a l'os! Són dures les coses que haurien de ser toves, i toves les que haurien de ser dures. I així anem nosaltres, els qui llimem barram vell i canella de la cama. Provem-ne un altre. Sí, ara, aquesta va més bé [*esternuda*]. El diantre, la pols d'aquest os és [*esternuda*]... sí, és [*esternuda*], valga'm Déu, no em deixarà parlar! Això és el que en treu un vell, de treballar amb fusta morta. Serra un arbre viu i no et farà aquesta pols; amputa un os viu i tampoc no en treus, de pols [*esternuda*]. Au, vine, vine vell Smut [el ferrer], vine aquí, posa una mà i aguanta aquesta fèrula i aquest rebló d'empernar. Jo ja estic a punt per posar-los. I encara sort [*esternuda*] que no hem de fer el joc del genoll. Això podria desconcertar una mica, però una simple canella de cama... vaja, es tan fàcil com fer perxes de botar (*Ibid.*, p. 397-398).

El Mestre d'Aixa a bord del *Pequod* creua la Mar (el Carrer, el Dia a Dia) damunt del seu banc, com una ferramenta més. Els seus mots, ho veiem, onomatopeies.

de novetats; l'envelliment prematur d'aquestes novetats; la creació de necessitats de consum; etcètera) són detectats i criticats per José Gaos. A nosaltres ens interessa ara el tractament que fa de l'especialització en «La vida intelectual. (El tapiz por el revés)»,²⁸ no tant per allò de la substitució històrica del principi de contemplació teòrica pel principi que podem denominar de la *investigació* —allò de la vida intelectual regida per la mateixa norma que, segons ell, mena la nostra vida: l'augment de la producció i de la producció en massa, i, com a factor d'aquesta llei, l'increment de la velocitat de producció i de la producció en sèrie—, quelcom que, d'altra banda, trobem en «L'època de la imatge del món» heideggeriana, com pels ressons postmoderns de la seua veu. Gaos considera que

el Estado ha podido hacer cosa suya la vida humana toda, únicamente previa la conversión de toda ella en pública, a expensas de la privada e íntima. Esta conversión puede tomarse por la definición formal de la socialización. Y como definición definitiva de la vida pública y la vida privada e íntima, a su vez, puede darse la siguiente, que recomienda su clara precisión numérica: es vida íntima o privada la consistente en operaciones que pueden llevar a cabo *ad libitum* una persona sola o un número de personas que puedan *conversar* sin que la conversación se fragmente en conversaciones de grupos; en cuanto empieza esta fragmentación, empiezan la «vida social» y la vida pública. Contraprueba: el «aparte» hecho en sociedad, crea en el seno de ésta un recinto de intimidad. ¿Necesitaré detenerme a mostrar y demostrar que la vida íntima y privada ha desaparecido en la misma medida en que la ha absorbido la social y pública? Lo mostrarían paladinamente, ... , una descripción y un análisis de nuestra vida, desde el hogar doméstico, que ya no es ni «hogar», ni «doméstico», hasta las instituciones y los lugares públicos; desde la arquitectura que la alberga en exteriores de cristal e interiores raquícos sin divisiones internas ni profundidades de verdadera interioridad e intimidad, hasta el horario de las ocupaciones, que transcurren crecientemente en las instituciones y lugares nombrados —y como nada, los órganos de «publicidad», empezando por la prensa, y la publicidad en general, con lo que están en obvia relación de significación las publicaciones [de investigación] a que antes estuve refiriéndome.²⁹

A Gaos li preocupa que l'*espai íntim*, ço és, la negació conscient individualista del món socialitzat, haja estat atapeït per i en un (tecno)Estat *fragmentador*, especialitzador. La nostra vida transcorre *transparent* al lloc de treball (on se'ns reuneix només per a dividir-nos): edificis la façana dels quals és tot un finestral —immensos aparadors obscurs que, alhora, emmirallen els edificis laborals del seu davant—,³⁰ i a casa: als trenta metres quadrats (proposta de l'exministra d'Habitatge, María Antonia Trujillo) on amb prou feines podem arranjar quatre barandats,³¹ o, més diàfana encara, als bufons *lofts* que són l'última moda per a joves parelles. La vida íntima o privada, a juí de Gaos, es fonamenta en accions que poden realitzar a cor què vols una persona o un nombre de persones que poden *conversar* sense que la conversa es fragmente en converses de grups. La possibilitat de poder parlar a l'*altri* sobre *qualsevol cosa* és la base, doncs, de la intimitat, i també, i ací lliguem Gaos amb el que diu Karl Löwith

²⁸ GAOS, José: *De antropología e historiografía*. Xalapa, Universidad Veracruzana, 1967, p 245-282.

²⁹ GAOS, José: *De antropología e historiografía*, p. 267-268. L'aclariment final entre claudàtors és nostre.

³⁰ Espill que espilleja espill apareix com a imatge.

³¹ Els agents immobiliaris no menteixen quan parlen de *pisos exteriors*. Són tan menuts que els seus límits desapareixen.

en *Crítica de l'existència història*, d'una àmplia *idea del món* sense finalitat constrictora.³² Parlar de *coses especialitzades* amb altres especialistes significa l'entrada en la vida social i la col·locació d'aclucalls. La comunicació atomitzada és restringent. ¿La prova de tot açò? El *reservat* fet en societat (i per imposició de la societat) crea al seu si un clos d'intimitat, un càlid parèntesi comunicatiu; així i això passava, quan encara es podia fumar en la feina, amb les *sales per a fumadors* (*fer la cigarreta* és sinònim de reposar una estona, esbargir-se uns moments tot xarrant d'això i d'altres coses amb aquest i amb aquell altre).³³ així i això li passa a Fernando Tobajas (Fernando Fernán Gómez), l'anacoreta de la pel·lícula homònima d'Esterlich,³⁴ quan, en el seu voluntari mutis a la cambra de bany (onze anys porta ja defugint el tracte social, obligacions maritals incloses), després del munt de missatges llançats a la mar a través de la comuna (és l'administració pública la que se n'ocupa de la gestió i comunicació d'activitats subterrànies, aigües residuals: ella estableix el sistema de canalització que enllaça la llar amb l'exterior i que permet alhora que els seus ocupants no hagen d'eixir de casa al pou negre), rep la visita d'Arabel Lee (Martine Audo), una beutat panamenya amb qui intima en tots els sentits.

BIBLIOGRAFIA

- BACON, Francis: *Novum Organum*. Barcelona, Editorial Laia, 1987.
 DESCARTES, René: *Discurs del mètode*. Barcelona, Edicions 62, 1999.
 GAOS, José: *De antropologia e historiografia*. Xalapa, Universidad Veracruzana, 1967.
 — *Obras completas*, volumen VII. *Filosofía de la filosofía e Historia de la Filosofía*. Ciudad de México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1987.
 GRANADA, Miguel Ángel: «La reforma baconiana del saber: milenarismo cientifista, magia, trabajo y superación del escepticismo». *Teorema*, XII/1-2 (1982).
 HORKHEIMER, Max i ADORNO, Theodor W.: *Dialéctica de la ilustración*. Madrid, Trotta, 1998.
 JOYCE, James: *Ulisses*. Barcelona, Proa, 2004.
 LÖWITH, Karl: *Crítica dell'esistenza storica*. Napoli, Morano, 1967.
 MELVILLE, Herman: *Moby Dick*. Barcelona, Edicions 62, 1984.

FILMOGRAFIA

- ESTERLICH, Juan: *El anacoreta*. Valladolid, Divisa Home Vídeo, 2005.

³² «El llenguatge», escriu Löwith, «no és un vocabulari, sinó una creació en constant canvi de tot el que la humanitat expressa sobre si mateixa i sobre el món. El llenguatge només existeix en parlar, que és un *expressar-se-a-la-resta-de-la-gent-sobre-qualsevol-cosa*, és a dir, que aquest només viu en la relació essencial amb el món social i amb el món circumstant. El llenguatge és automanifestació, comunicació i enunciació objectiva ensems, però d'aital manera que expressar-se a si mateix a la resta de la gent inclou l'experiència del món. De la mateixa forma que l'home manifesta la seua experiència del món, també s'expressa a si mateix i s'expressa als altres. El llenguatge no és sols un mitjançador entre l'home i la resta d'homes, en dirigir la paraula, en la rèplica, en la pregunta i en la resposta, sinó que és el mitjà de la nostra relació amb el món i, per això mateix, és de per si una «visió del món»» (LÖWITH, Karl: *Crítica dell'esistenza storica*. Napoli, Morano, 1967, p. 300).

³³ Amb la prohibició de fumar als llocs de treball, els fumadors tenen més difícil fer aquest *a banda*: o cerquen recer en l'espai social i públic per excel·lència, ço és, la *via pública*; o busquen amagatall dintre de l'empresa (amb el consegüent estrenyiment de lligams afectius, íntims amb el compaiant que també mira de distraure furtivament el jou); o bé s'incorporen al *reservat* dels no fumadors: la màquina de café. Al cap i a la fi, *fer un café* i *fer una cigarreta* signifiquen el mateix.

³⁴ *El anacoreta* (Juan ESTERLICH, 1976).